

О. А. Дубова
Миколаїв, Україна

ПРИЧИНИ СТІЙКОСТІ СТРУКТУРНОГО ТИПУ МОВИ

Тривалий час у структурно-типологічних дослідженнях розглядалася проблема змін, що відбуваються в мовах світу. В основному ці зміни вбачали в аналізації синтетичних мов [1; 2; 4].

Однак, як свідчать факти з історії синтетичних мов, хоча аналізація є можливим шляхом еволюції цих мов, проте не являє собою обов'язкового й універсального для них сценарію. Синтетичні мови можуть зберігати свої структурно-типологічні властивості незмінними.

Проблема стабільності структурно-типологічних характеристик мов розглядалася значно менше і лише стосовно аглютинативних мов [3], однак дослідження саме цієї проблеми дозволить з'ясувати причини збереження або змінення структурно-типологічних ознак мови.

Відомі факти аналізації в еволюції синтетичних мов (становлення сучасних французької, іспанської, англійської, болгарської мов) демонструють не безпосередню структурно-типологічну трансформацію "синтезизм → аналізизм", а опосередковану – "синтезизм → аморфізм → аналізизм". Якщо враховувати також факти стабільної синтетичності певних мов, вірогідні еволюційні сценарії для синтетичних мов можуть відповідати

двом схемам: або (1) "синтезизм" (стабільний синтезизм), або (2) "синтезизм → аморфізм → аналізизм" (аналізація). Вибір одного з цих сценаріїв залежить від впливу зовнішньомовних і внутрішньомовних чинників.

Внутрішньомовні чинники виявлятимуться в тому, чи припускатимуться структурно-типологічні зміни на морфологічному рівні (аналізація) комунікативним призначенням мови як системи.

Оскільки в синтетичних мовах аналізації передують процеси аморфізації, спочатку необхідно розглянути, чи припускає внутрішня організація синтетичної мови втрату словозміни.

Як синтезизм, так і аморфізм виявляються в морфологічній підсистемі, однак кожний з цих типів у мові є системним явищем, що знаходиться у відношеннях взаємних зв'язків і зумовленості з іншими підсистемами мови (див. таб.).

ВЗАЄМНІ ЗВ'ЯЗКИ І ЗУМОВЛЕНІСТЬ МОРФОЛОГІЧНИХ ТИПІВ У МОВІ З ІНШИМИ ПІДСИСТЕМАМИ

Мовна підсистема	Характеристики типу в мові	
	Синтезизм	Аморфізм
Фонетико-фонологічна	Консонантизм Багатоскладність словоформи Динамічний наголос	Вокалізм Односкладність словоформи Тоновий наголос
Морфемно-дериваційна	Морфемно подільна структура словоформи Морфемний словотвір	Морфемно неподільна структура словоформи Словоскладання як спосіб словотвору
Морфологічна	Синтетична (морфемна) словозміна Граматики-семантична самодостатність словоформи Наявність формальних відмінностей у різних частин мови	Відсутність словозміни Граматики-семантична несамодостатність словоформи Відсутність формальних відмінностей у різних частин мови (міжчастиномовна омонімія)
Синтаксична	Вільний порядок слів Порядок слів як засіб вираження репрезентативної семантики	Фіксований порядок слів Порядок слів як засіб вираження релятивної (граматичної) семантики

Оскільки у кожній підсистемі мови спостерігаємо протиставлені ознаки синтетизму та аморфізму, очевидно, що аморфізаційні зміни синтетичних мов передбачають повну перебудову системи синтетичної мови. Аморфізаційні зміни в морфологічній підсистемі мають відбуватися з залученням інших підсистем. Якщо в морфологічній підсистемі мають зникнути словозміна і, як наслідок, втрається граматико-семантична самодостатність словоформи, а також формальні відмінності у різних частин мови, то ці зміни мають супроводжуватися складним комплексом змін в інших підсистемах.

У фонетико-фонологічній підсистемі мають відбутися вокалізація (значне збільшення складу голосних фонем), скорочення складової структури аж до односкладності словоформи, заміна типу наголосу (з динамічного на тоновий). У морфемно-дериваційній підсистемі – спрощення морфемної структури словоформи (перехід від морфемної подільності до морфемної неподільності), заміна морфемного словотвору словоскладанням. У синтаксичній підсистемі має відбутися фіксація порядку слів, оскільки він має стати засобом вираження релятивної (граматичної) семантики.

Така радикальна перебудова всієї системи загрожує мові втратою можливості здійснювати комунікативну функцію, тому маємо визнати, що внутрішньомовні чинники заперечують структурно-типологічні зміни, натомість сприяють стійкості структурного типу мови.

Зовнішньомовні причини аморфізації і подальшої аналітизації синтетичних мов можна виявити за спостереженнями за тими мовами, в еволюції яких відбулися ці процеси (зокрема, французька мова до X ст., англійська мова XI–XIII ст., болгарська мова XV–XVI ст.). Для всіх аналізованих синтетичних мов спільними причинами аморфізації були такі:

- скорочення комунікативних сфер функціонування мови на власній території відповідного етносу;
- нерівноправні конкурентні стосунки з мовою чужого етносу на власній території;
- неспорідненість / віддалена спорідненість із чужою комунікативно панівною мовою;
- відсутність умов для засвоєння мови іншого етносу.

Отже, внутрішньомовні чинники визначають стійкість типологічних ознак мови, а зовнішньомовні – змінення цих ознак. Однак якщо внутрішньомовні чинники діють у мові вже за фактом її функціонування і постійно супроводжують існування мови, то зовнішньомовні є результатом історичних подій, специфічних для певного етносу. Якщо історичні умови складаються так, що виключають появу зовнішньомовних чинників, то мова зберігає свої структурно-типологічні характеристики. Якщо ж історичні умови

сприяють виникненню зовнішньомовних чинників, то структурно-типологічні зміни, що відбуваються в мові, стають результатом протидії внутрішньомовних і зовнішньомовних чинників.

Література:

1. Дубова О. А. *Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов.* К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. 302 с.
2. Николаева Т. М. Теория происхождения языка и его эволюции – новое направление в современном языкознании. *Вопросы языкознания.* 1996. № 2. С. 79–89.
3. Серебрянников Б. А. Причины устойчивости агглютинативного строя и вопрос о морфологическом типе языка. *Морфологическая типология и проблема классификации языков.* М.; Л.: Наука, 1965. С. 7–26.
4. Туманян Э. Г. О природе языковых изменений. *Вопросы языкознания.* 1999. № 3. С. 86–97.